

Naar aanleiding van een workshop op de Manifestatie Bos & Bomen 2000

Over planning bij geïntegreerd bosbeheer

Bosbeheerplanning is complex. Geïntegreerd bosbeheer stelt meer eisen aan planning dan vlaktegwijs bosbeheer. Alterra heeft daarom in samenwerking met Eelerwoude Ingenieursbureau een planningsmethodiek beschreven voor geïntegreerd bosbeheer. Deze is gebaseerd op bestaande kennis en op praktijkervaring. De methodiek is op 26 mei gepresenteerd in een workshop op de Manifestatie Bos & Bomen. Tijdens deze workshop was er veel ruimte voor discussie. In dit artikel beschrijven we de onderdelen van de planningsmethodiek die tijdens de workshop bediscussieerd zijn.

De planningsmethodiek voor geïntegreerd bosbeheer is uitgewerkt in opdracht van de Noord-Brabantse gemeente Someren. Gemeente Someren is een voorbeeldbedrijf voor geïntegreerd bosbeheer, waarin extra aandacht wordt besteed aan de bedrijfsvoering en beheerplanning die met geïntegreerd bosbeheer samenhangen. De planningsmethodiek is beschreven in twee Alterra-rapporten. Het ene rapport bevat een beschrijving van de ontwikkelde systematiek (Van Raffe & Wolf 2000), het andere een voorbeeldplan voor de gemeente Someren dat volgens deze systematiek is opgesteld (Wolf, Van Raffe & Van Nierop 2000).

Tijdens de workshop zijn beide delen toegelicht in korte presentaties. Op de inhoud van de twee rapporten wordt in een latere uitgave van het Nederlands Bosbouw tijdschrift verder ingegaan.

Na de presentaties was er ruimte voor discussie. De workshopdeelnemers hebben hun voorkeuren aangegeven op een lijst met discussieonderwerpen, zodat de discussie zich richtte op die aspecten van het onderwerp waarvoor de meeste interesse was. Elk aspect is door discussieleider Ronny Sprong (Eelerwoude Ingenieursbureau) eerst voorgelegd aan één of meerdere leden van het panel, bestaande uit Arno Willems (Unie van Bosgroepen), Gerard de Baaij (Gerard de Baaij Bos), Reijer Knol (Staatsbosbeheer) en Jaap van Raffe (Alterra). Dit bleek een prima start voor boeiende discussies over:

- Schaal (planningseenheden),
- Zoneren,
- Doelformulering,
- Maatregelcriteria,
- Inventarisatie (wanneer, wat en hoe),
- Planning en Programma Beheer.

Hieronder is verder uitgewerkt hoe wij vanuit de ontwikkelde planningsmethodiek tegen deze zes thema's aankijken.

Schaal

Bij geïntegreerd bosbeheer is planning op afdelingsniveau niet efficiënt. Het opstellen van doelstellingen gebeurt voor grote delen van het bos (*deelgebieden*), of zelfs voor de gehele bosop-

pervlakte van een bedrijf. Voor de maatregelenplanning zijn kleinere planningseenheden nodig. Hierbinnen moet goed ingespeeld kunnen worden op de samenstelling en structuur van het aanwezige bos. In Someren is voor een efficiënte maatregelenplanning uitgegaan van *werkvakken*, die bestaan uit een cluster van afdelingen of uit een vak.

Zoneren

Geïntegreerd bosbeheer betekent streven naar integratie van de functies natuur, houtproductie en recreatie. Functiezonering lijkt strijdig met dit streven. Vandaar de vraag: "blijft er sprake van geïntegreerd bosbeheer als je gaat zoneren?".

Volgens ons zeker wel. Binnen geïntegreerd bosbeheer kunnen functies een verschillende nadruk krijgen. Door in één bosgedeelte meer nadruk te leggen op de functie houtproductie, en in een ander gedeelte meer op de natuurfunctie, kan de beheerder bestaande specifieke kwaliteiten van het bos behouden of versterken, kansen benutten die bepaalde bosgedeelten bieden en rekening houden met het beleidskader. Ook kan de recreatieve druk in een bos via functiezonering gericht worden gestuurd.

Functiezonering kan ook dienen om bepaalde delen van een bosbedrijf buiten het geïntegreerd bosbeheer te laten. Een bosbedrijf dat werkt volgens de uitgangspunten van geïntegreerd bosbeheer doet dit immers vaak niet voor de totale bosoppervlakte. Zowel in gemeente Someren

als in gemeente Bladel – beide voorbeeldbedrijven geïntegreerd bosbeheer binnen de provincie Noord-Brabant – hebben enkele bosgedeelten bijvoorbeeld geen houtproductiefunctie toebedeeld gekregen. Reden: de wens om het beheer hier te richten op vergroting van huidige specifieke natuurwaarden.

Zoneren wordt belangrijker naarmate het bosbedrijf groter is. Maar nadenken over zonering is ook voor kleine bosbedrijven een goede zaak. Zelfs als ze besluiten om uiteindelijk maar één zone te onderscheiden, waarbinnen de verschillende bosfuncties geïntegreerd moeten worden.

Doelformulering

Doelstellingen zijn een aanstuuringsmechanisme voor de maatregelen die in (een gedeelte van) het bos genomen moeten worden. De inhoud van de doelstellingen hangt af van de functiezonering, de groeiplaats en de samenstelling van het huidige bos. Voor de formulering van doelstellingen geldt bij geïntegreerd bosbeheer een spanningsveld tussen flexibiliteit en eenduidigheid. Flexibiliteit is nodig om in te kunnen spelen op

onvoorspelbare ontwikkelingen in de natuur, de houtmarkt, etc. Eenduidigheid is noodzakelijk om de gewenste maatregelen uit de doelstellingen af te kunnen leiden.

Flexibiliteit en eenduidigheid zijn beide te realiseren door goede *terreindoelen* op te stellen. Een terreindoel maakt duidelijk aan welke eisen een boskenmerk aan het eind van de planperiode moet voldoen. De eisen worden geformuleerd via een interval. Bijvoorbeeld: Dood hout in 2004: 3 tot 5% van de totale houtvoorraad.

Maatregelcriteria

De vertaling van doel naar maatregel is niet eenvoudig. Binnen de ontwikkelde planningsmethodiek zijn maatregelcriteria opgesteld om deze vertaalslag te maken. Een *maatregelcriterium* is een voorwaarde die geldt voor

Bij geïntegreerd bosbeheer wordt gewerkt met natuurlijke verjonging. Dit betekent flexibel plannen om in te kunnen spelen op spontane ontwikkelingen. Bijvoorbeeld: vrijstellen van de hier aanwezige verjongingsgroep (Foto Robbert Wolf, Eelerwoude)

het bos in een bepaald werkvak. Als aan de voorwaarde wordt voldaan, moet een bepaalde beheermaatregel uitgevoerd worden (zie tabel 1)

Tijdens het proces van inventarisatie en planvorming neemt het inzicht toe. Dit leidt tot terugkoppelingen, zoals aanpassing van terreindoelen of maatregelcriteria.

Het is van belang de blesser te betrekken bij het opstellen van maatregelcriteria. Op deze manier wordt zijn veldervaring gebruikt. Bovendien zal hij - doordat hij de criteria onderschrijft - de aangegeven beheermaatregelen ook daadwerkelijk (kunnen) uitvoeren.

Inventarisatie

Wanneer?

De wisselwerking tussen het verzamelen van gegevens (inventarisatie) en het opstellen van plannen (beheervisie, beheerplan, werkplan) maakt het planningsproces complex.

Aan het begin van het planningsproces is een globale inventarisatie van het totale bosgebied nodig (1, tabel 2). De resultaten hiervan worden in de beheervisie

Tabel 1. Voorbeeld van een maatregelcriterium

Maatregelcriterium	Beheermaatregel
Als het aandeel uitheemse boomsoorten groter is dan 80%,	Dan groepenkap over 15 – 20% van de oppervlakte van het werkvak uitvoeren

Tabel 2. Inventarisatie gedurende het beheerplanningsproces

Moment	Soort inventarisatie	Inventarisatie-eenheid
1 Aan begin planningsproces	Globaal	Totale bos
2 Na vaststelling van indeling in deelgebieden en van typen terreindoelen per deelgebied (tijdens opstellen beheervisie)	Vastleggen uitgangssituatie behorend bij alle geformuleerde terreindoelen	Deelgebied
3 Na vaststelling maatregelcriteria (na afronding beheerplan en voor opstellen werkplan)	Vastleggen uitgangssituatie behorend bij alle geformuleerde maatregelcriteria	Werkvak

gebruikt voor een (eventuele) indeling in deelgebieden. Elk deelgebied heeft eigen terreindoelen. Om de terreindoelen scherp te kunnen formuleren, is een uitgebreidere inventarisatie per deelgebied nodig (2). Voorafgaand aan het opstellen van het maatregelenplan (werkplan) zijn tenslotte nieuwe inventarisatiegegevens nodig per werkvak (3). Aan de hand van deze gegevens kan worden vastgesteld welke beheermaatregelen hier moeten worden uitgevoerd.

Tijdens de discussie onderschreven veel workshopdeelnemers het gebruik van maatregelcriteria. Het sluit goed aan bij de manier waarop veel bosbeheerders – meestal onbewust – al werken. Expliciete formulering van maatregelcriteria maakt de planning van beheermaatregelen inzichtelijker. Daarmee vergemakkelijkt het ook de communicatie tussen beheerplanner en blesser.

Het bovenstaande laat zien dat er tijdens het planningsproces op verschillende momenten informatie moet worden verzameld. In de praktijk worden vaak

Als gevolg van vlaktegwijs bosbeheer in het verleden, hebben veel bosgedeelten in Someren nu nog een eenvoudige, monotone structuur die gemakkelijk te inventariseren is. Door de invoering van geïntegreerd bosbeheer zal de variatie op opstandsniveau toenemen. De inventarisatie wordt daarmee complexer.

eerst alle inventarisatiegegevens verzameld, en wordt daarna pas met de rest van het planproces begonnen. Deze situatie leidt ertoe dat de inventarisatie vaak niet goed is afgestemd op de informatiebehoefte voor het plan.

Wat?

Bij de inventarisatie moet in principe alleen informatie worden verzameld die relevant is voor de planvorming. Meer informatie verzamelen kost extra geld, en draagt niet bij aan de planvorming. Soms zijn er echter speciale redenen om meer gegevens vast te leggen. Bijvoorbeeld eisen die gesteld worden vanuit FSC (voor certificering) of door subsidieverstrekkers. Deze eisen leiden dan dus tot extra inventarisatiekosten.

Hoe?

De te hanteren inventarisatiemethode hangt samen met de soort informatie die gewenst is, de nauwkeurigheid die de eigenaar daarbij nastreeft, de eenheden waarop de inventarisatiegegevens betrekking hebben, de complexiteit van het bos en de omvang van het bosbedrijf.

Bij geïntegreerd bosbeheer is (of wordt) de complexiteit van het bos groot. Per afdeling is er veel variatie in boomsoort, leeftijd, ondergroei etc. Meten van boskenmerken per afdeling is daarmee ingewikkeld en duur. Bovendien wordt bij de beheerplanning meestal gewerkt met grote deelgebieden (voor het opstellen van de doelen) en vakken/ clusters van afdelingen (voor het bepalen

van de maatregelen). Gegevens op opstandniveau zijn daarmee overbodig. Meestal gaat het om de keuze tussen een steekproefsgewijze inventarisatie (bijvoorbeeld volgens de Woodstock-methode), een inventarisatie op het oog, of een combinatie van beide methoden.

In Someren is gekozen voor de combinatie-optie. Naar onze mening levert dit voor grote bosbedrijven de beste basis voor beheerplanning en beheerevaluatie. Eerst een globale verkenning op het oog (1), dan een steekproefmeting per deelgebied (2), vervolgens een inventarisatie op het oog per werkvak (3; zie tabel 2). Alleen een steekproefinventarisatie levert een goede basis voor de formulering van doelstellingen (2), maar voldoet niet voor de aansturing van maatregelen (3). De gegevens gelden immers voor grote bos-eenheden. Alleen op het oog inventariseren voldoet prima voor de aansturing van maatregelen (3), maar geeft minder houvast bij het opstellen en evalueren van terreindoelen (2).

Voor kleine bosbedrijven is de situatie anders. Een steekproefs-

gewijze inventarisatie is er relatief duur, doordat het aantal steekproefpunten per oppervlakte-eenheid hoog moet zijn om betrouwbare gegevens op te leveren. Kleine bedrijven kunnen daarom vanuit kosten oogpunt het best werken met inventarisaties op het oog.

Planning en Programma Beheer

De stelling "De keuzen die een bosbeheerder maakt, zouden niet moeten worden bepaald door de regeling Programma Beheer" werd tijdens de workshop onderschreven. "Je bepaalt zelf wat je wilt, maar Programma Beheer geeft een kader."

Jammer genoeg ontbreekt de relatie tussen geïntegreerd bosbeheer en de doelpakketten die in het programma beheer worden gehanteerd. Het bos voldoet bijna altijd aan het Basispakket Bos, terwijl het eisenpakket voor het Pluspakket Bos met Verhoogde Natuurwaarde wat natuur betreft verder gaat dan geïntegreerd bosbeheer. Feitelijk vreemd, wanneer je bedenkt dat stimulering van geïntegreerd bosbeheer een centrale positie inneemt in het Bosbeleidsplan.

Tenslotte

De keuze voor geïntegreerd bosbeheer heeft consequenties voor de beheerplanning en bosinventarisatie. Een aantal aspecten hiervan zijn in dit artikel belicht aan de hand van de methodiek die door Alterra en Eelerwoude is uitgewerkt voor de gemeente Someren, en de discussies die zijn gevoerd tijdens de workshop beheerplanning op de Manifestatie Bos & Bomen 2000. Alleen via de juiste inventarisatiegegevens, heldere doelstellingen en maatregelcriteria en goed omschreven maatregelen, kan een werkplan worden opgesteld dat de blesser goed kan aansturen. Omschakeling naar geïntegreerd bosbeheer valt of staat met een goede beheerplanning en een goede blesser.

Rapporten

Raffe, J.K. van & R.J.A.M. Wolf 2000. Bedrijfsplanning geïntegreerd bosbeheer. Alterra-rapport 051, Wageningen

Wolf, R.J.A.M., J.K. van Raffe & L.J.A.M. van Nierop 2000. Uitwerking bedrijfsplanning geïntegreerd bosbeheer voor gemeente Someren. Alterra-rapport 052 (5 delen), Wageningen.